

СЕКЦІЯ 14. СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Бровченко А. К., кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри корекційної освіти
та спеціальної психології

*Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСІБ, ЩО МАЮТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ, ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Професійна ідентичність починає формуватися у дитини задовго до актуалізації питання про реальний вибір професії. У старшому підлітковому віці вона проявляється в більш чітких уявленнях молодої людини про своє майбутнє місце роботи, про власне місце у певній професійній групі, а також про положення та значущість обраної професійної групи у суспільстві [1]. Професійна ідентичність надає можливість підлітку орієнтуватися у світі професій, проявляти свободу вибору життєвого шляху, більш-менш чітко уявляти наслідки свого професійного вибору, а надалі самореалізуватися у вибраній професії і отримувати задоволення від праці та її результатів.

У сучасних закладах середньої освіти одним з найважливіших завдань є формування у підлітків готовності до подальшого вибору напрямку продовження навчання у закладах професійної освіти, потреби у професійній самоідентифікації, у самореалізації в певній професійній діяльності. А що стосується підлітків та юнацтва з порушеннями інтелекту, то підготовка їх до свідомого вибору професії є одним з найважливіших напрямків соціалізації [3].

Успішність професійного самовизначення підлітків з порушеннями інтелекту визначається розвитком у них здібності до активного вивчення власних як бажань, потреб і інтересів, так і можливостей їх реалізації. Діагностику і дослідження професійно важливих якостей особистості повинні проводити не тільки педагоги та психологи, а й самі старшокласники, здійснюючи самоаналіз та співставляючи бажане і наявне.

В сучасних вітчизняних дослідженнях трудової самореалізації осіб з порушеннями розвитку (в тому числі інтелектуального) стверджується, що рівень розвитку їх соціальних навичок, адаптація в суспільстві часто не відповідають вимогам сучасного виробництва [2; 6; 8]. Випускники корекційних шкіл часто проявляють нездатність до працевлаштування не через відторгнення суспільством, а через власні

проблеми вольової саморегуляції, небажання і невміння долати труднощі, змінювати звичну ситуацію, або навпаки, звикати до певних, навіть мінімальних навантажень, вони проявляють низьку працездатність та високу втомлюваність. На певний відсоток це залежить від їх психофізичних особливостей, але існують і інші, зовнішні фактори їх неготовності до трудової діяльності та професійного самовизначення.

Серед цих причин дослідники називають недосконалість системи кваліфікованої профорієнтації, недостатня розробленість методик профорієнтаційної роботи з учнями, які мають інтелектуальні порушення, обмежений спектр професій, що пропонуються їм для опанування, а також розбіжність особистих домагань випускників та батьків з переліком професій [5]. До речі, самі підлітки та їх батьки можуть бути загалом праві щодо вибору достатньо складної, але цікавої для випускника професії. Іноді саме підсилена мотивація здатна творити дива у засвоєнні необхідних для опанування професії знань та навичок навіть у осіб з легкою розумовою відсталістю. Про що говорять деякі, не дуже часті, поодинокі, але реальні випадки успіху у нетипових для цієї категорії професіях осіб з порушеннями інтелекту.

Коло професій та видів трудової діяльності, що пропонується випускникам корекційних шкіл, є достатньо вузьким, але часто ця вузькість обумовлюється не розумовими здібностями учнів, а обмеженістю освітніх можливостей в певних місцевостях, або небажанням формувати систему професійного навчання професіям, загалом доступним, але не охопленим системою спеціальної освіти. Це ускладнює профорієнтацію і вимагає пошуку нових шляхів і підходів до мотивування учнів на набуття не дуже привабливих і цікавих, але необхідних в суспільстві робітничих професій.

В сучасній спеціальній освіті здійснюється пошук найефективніших шляхів психолого-педагогічного впливу на розвиток особистості дитини з порушенням інтелекту, яке забезпечило б максимальний рівень її соціальної та професійної готовності [4; 6; 7]. Але якщо в корекційній школі підготовці до майбутнього професійного самовизначення приділяється більша увага, то в закладах професійної освіти педагоги далеко не завжди готові навчати юнаків з інтелектуальними порушеннями, не знають, як реагувати на їх психологічні особливості, не обізнані в особливостях перебігу їх психічних процесів, тому очікують від них в навчанні майже того ж, на що здатні нормотипові особи, тільки в зменшених об'ємах.

В школі трудове навчання здійснюється паралельно із загально-освітнім, що сприяє підвищенню якості засвоєння знань учнями, здійснення максимального мотивуючого та корекційно-виховного впливу на школяра з порушенням інтелекту [2].

Підготовчий період трудового навчання в корекційних школах здійснюється в молодших класах, де відбувається формування трудової мотивації, закладається позитивне ставлення до праці, акуратність, старанність, вміння працювати в колективі, позитивно сприймати зауваження щодо результатів власної роботи та виправляти помилки. Молодші школярі ще не готові сприйняти та проаналізувати інформацію про різноманітність професій, але саме у цьому віці їм важливо зрозуміти сутність професійної діяльності, необхідність бути корисною людиною, яка здійснює суспільно важливу роботу, прийняти думку про необхідність та почесність кожної професії [8].

Етап професійного консультування вирішує наступні завдання: вивчення динамічної функціональної структури особистості учня та його здібностей, виявлення тих властивостей та якостей особистості, які потребують корекції, визначення можливостей компенсації, а також формування професійної мотивації та недостатньо розвинених властивостей особистості і здібностей, що є важливими для успішної трудової діяльності.

Загальнотехнічна підготовка учнів із порушеннями інтелекту є складною системою професійних проб, що здійснюються на відповідній загальноосвітній основі, але з суттєвим ухилом в практику [8]. Важливим елементом роботи з учнями щодо наближення їх до професійного самовизначення на цьому рівні їх професійно-трудової підготовки є уточнення, конкретизація та диференціація уявлень учнів про різноманітність шляхів професійної самореалізації.

На цьому етапі психолого-педагогічної профорієнтаційної роботи здійснюються професійні консультації, що допомагають учням обрати подальший життєвий шлях, оптимальний варіант трудової діяльності, що не тільки не буде викликати відрази і роздратування, а заповнить сенсом майбутнє життя. Саме тепер підлітки починають розуміти не тільки те, чого вони прагнуть, які професії їм більше до вподоби і чи відповідають цим професіям власні здібності та можливості, а й усвідомлюють мотиви власного вибору. Це втілюється в відповідях на питання, які отримують учні самі від себе: чому мені подобається саме ця професія, що я отримаю від роботи в даній сфері?

Завершальним рівнем трудової підготовки осіб із порушенням пізнавальної сфери є професійне навчання, у процесі якого учні засвоюють певну професію. Якісний рівень професійного навчання суттєво визначається всією попередньою роботою з формування мотивації до отримання доступної професії та трудової діяльності в цілому та професійного самовизначення учнів. Здійснюється вона частково в старших класах корекційної школи і продовжується в професійно-технічних закладах освіти [5].

Отже, ми вважаємо, що професійна ідентичність у підлітків з порушенням інтелекту є необхідним компонентом самосвідомості та виявляється у виборі трудового маршруту, розумінні важливості пошуку місця роботи, усвідомленні необхідності здійснення професійно-трудової діяльності та, як наслідок, успішної адаптації у суспільстві. Психолого-педагогічна програма формування професійної ідентичності у підлітків із порушенням інтелекту має бути спрямована на формування таких компонентів: професійне самовизначення, позитивне, але реалістичне ставлення до себе, розширення рольового репертуару, визначення цілей життя, навичок ефективної взаємодії з оточуючими людьми та тими, з ким в команді здійснюється трудова діяльність.

Література:

1. Акимова О. И. Специфика профессионального самоопределения учащихся специальных (коррекционных) школ VIII вида. *Концепт*. 2014. Спецвыпуск № 26. С. 1–7.
2. Белявский Б. В. Вопросы трудового обучения и профессиональной ориентации обучающихся с интеллектуальными нарушениями в условиях специальной образовательной организации. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития* : метод. и практ. журн. 2017. № 8. С. 10–17.
3. Бистрова Ю. О. Корекційна робота з формування професійного самовизначення учнів з порушеннями психофізичного розвитку. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. № 2 (4). С. 121–128.
4. Бондар В. І. Дидактичні функції професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та умови їх реалізації. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Випуск №8 (2016). С. 46–52.
5. Бровченко А. К., Хижняк М. В., Джаббарова Л. В. Мотиваційні фактори професійного самовизначення осіб з порушеннями інтелекту. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. № 9 (2021). С. 50–57.
6. Емельянова И. Д., Яковлева И. В. Развитие у школьников с интеллектуальной недостаточностью готовности к профессиональному самоопределению. *Известия ВГПУ. Педагогические науки*. №4 (289), 2020. С. 15–21.
7. Копылова Т. Г., Лащина О. Л. Система профориентационной работы в коррекционной школе VIII вида. *Дефектология*, 2006. № 5. С. 75–78.
8. Мерсіянова Г. М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.